

2009. gada 22. maijā

Ārvalstu investoru padomes Latvijā Ziņojums par Tautsaimniecības konkurētspējas analīzes institūciju

1. Kopsavilkums

Ārvalstu investoru padome Latvijā (ĀIPL) uzskata, ka valdībai jāuzlabo koordinācija un jākoncentrē pieejamie resursi ekonomikas izpētei, un vidējā laika posmā jāveicina neatkarīgas ekonomikas pētniecības iestādes – tautsaimniecības konkurētspējas analīzes institūcijas (TKAI) – izveide. Institūcijai jāstrādā makroekonomikas analīzes jomā, ietverot arī ekonomikas ilgtermiņa plānošanu, darba tirgus izpēti un nodokļu politikas novērtēšanu. TKAI būtu visu ar ekonomiku saistīto pētījumu galvenais koordinators Latvijā un nodrošinātu kvalitātes kontroli, efektīvāku pašreizējo resursu izmantošanu un apņemtos padarīt rezultātus pieejamus sabiedrībai, kā arī informētu par tiem semināru un diskusiju veidā.

Organizācijas galvenajiem mērķiem jābūt uzlabotai pētījumu kvalitātei, ilgtermiņa projektu īstenošanai, efektivitātei, pētījumu rezultātu tiešai piemērojamībai un ārvalstu pētnieku ar nepieciešamo zinātnisko kvalifikāciju un pieredzi piesaistīšana. Jaunajai institūcijai jābūt arī vairāk integrētai Eiropas un Amerikas pētniecības tīklos.

ĀIPL uzskata, ka šādi kvalitatīvi, neatkarīgi un atbilstīgi *ex ante* un *ex post* pētījumi varētu palīdzēt novērtēt valdības politiku un tās ietekmi uz tautsaimniecību, savukārt prognožu modeļi varētu būt noderīgs instruments uz zināšanām balstītu lēmumu pieņemšanai un kvalitatīvs alternatīva viedokļa paudējs dažādajiem politikas veidotājiem.

2. Rekomendācijas/Ierosinājumi

1. Centralizēt pētniecības procesu Latvijā, izveidojot galveno koordinējošo institūciju, lai uzlabotu gan pētniecības, gan gūto rezultātu komunikācijas efektivitāti.
2. Veicināt ilgtermiņa pētniecības projektu īstenošanu un nodrošināt tam nepieciešamo finansējumu, konsolidēt pašreizējo finansējumu ar mērķi uzlabot pētījumu mērogu, kvalitāti, piemērojamību un aktualitāti ekonomikas jomā.
3. Izvirzīt četrus galvenos uz pētniecību attiecināmos uzdevumus, respektīvi, nodrošināt objektivitāti, uzticamību, efektivitāti, aktualitāti un sniegt atbalstu šo kritēriju īstenošanā.
4. Izstrādāt zināšanu apmaiņas sistēmu, izmantojot sabiedrībai pieejamus līdzekļus – pētījumu datu bāzes, internetu, zinātniskos žurnālus un laikrakstus.
5. Palielināt valdības pārstāvju kompetenci, lai nodrošinātu pētījumu veicēju un politikas veidotāju auglīgu dialogu.
6. Veicināt starptautisko sadarbību, piesaistot speciālistus no ārvalstīm.
7. Izveidot konkurētspējīgu bāzes finansējuma un projektu finansējuma sistēmu, lai institūcija spētu piesaistīt zinātniekus (gan vietējos, gan ārvalstu), novērstu „smadzeņu aizplūdi” un varētu ļaut zinātniekiem pievērsties tikai pētniecības procesam.
8. Kā vadlīnijas izmantot ārvalstu pieredzi pētniecībā – labākais un apstākļu ziņā līdzīgākais piemērs ir Ekonomikas un sociālās pētniecības institūts (*ESRI*) Īrijā.

3. Pamatojums

Situācija Latvijā pēdējo gadu laikā liecina, ka ir ļoti vajadzīga autoritatīva, neatkarīga iestāde, kas varētu piedalīties ekonomikas politikas novērtēšanā un apspriešanā. Tā kā Latvija vēlas 2012. gadā ieviest euro un ekonomikas lejupslīdes laikā ir kļuvusi neaizsargāta, īpaši nozīmīga ir kļuvusi nepieciešamība stiprināt ekonomikas pētniecības kapacitāti. Lai nodrošinātu situācijas stabilitāti un veiksmīgu iekļaušanos Eiropā, ir ļoti būtiski novērtēt ikviena valdības ierosinājuma sekas.

ĀIPL iesaka izveidot Tautsaimniecības konkurētspējas analīzes institūtu, lai veicinātu kvalitatīvu un neatkarīgu pētniecības darbu, kura rezultāti būtu pieejami sabiedrībai. Iepriekš gūtā pieredze liecina, ka pētniecības iestāžu nesaskaņotības dēļ starp tām ir bijusi vāja sadarbība. Turklāt tā kā nebija pietiekama finansējuma, šīs iestādes parasti tika veidotas kā papildu dienesti, kuru pētnieku galvenais pienākums bija mācīšana vai pat strādāšana uzņēmumos, un tas ievērojami ietekmēja iepriekš veikto pētījumu kvalitāti.

Vēl jāņem vērā, ka lielākoties tika veikti īstermiņa pētījumi (no sešiem līdz astoņiem mēnešiem vai ne ilgāk kā vienu gadu), un tie notika neregulāri. Tā noticis tādēļ, ka pētniecībai paredzētais finansējums tika sadalīts programmā *Valsts Pārvaldes Institūciju Pasūtītie Pētījumi* un pielāgots atbilstoši ikgada budžeta sabalansēšanas prasībām. Projektu pamatā bija gadījumu izpētes (*case-based*) un tie atbilda pasūtītājorganizāciju vajadzībām, to rezultātus arī reti izplatīja citām organizācijām/politiskajām iestādēm, tādējādi padarot kopējās zināšanu bāzes paplašināšanu neiespējamu. Arī pasūtītājorganizācijas izteiktais pētījumu novērtējums bija tuvu apmierinošam vai viduvējam, izsakot komentārus par zemu kvalitāti/piemērojamību un pētījumu rezultātu novēlotību.

Lielākoties pētījumi tika veikti par finanšu politikas, izglītības, reģionālās attīstības un demogrāfijas jautājumiem. Valsts iestādes stingri vienojās, ka ir nepieciešams veikt pētījumus makroekonomikas, uzņēmējdarbības attīstības, darba tirgus jomā, kā arī par fiskālās politikas novērtēšanas un rekomendāciju nepieciešamību. Būtiski, ka tika uzsvērts, cik maz politikas plānošanā šobrīd izmanto pētījumus. Tika pieminēta ne tikai neapmierinātība ar pašreizējo situāciju pētniecības jomā, bet arī fakts, ka pētījumu veicēju un politikas veidotāju komunikācija nevienā pusē nav vienlīdz kompetenta. Tādējādi radās nepieciešamība pēc papildu izglītības, kā arī valdības pārstāvju un pētniecības pasaules sadarbības, lai panāktu pilnīgu vienošanos un pētījumu rezultātu efektīvu izmantošanu.

Arī Latvijas un ārvalstu pētnieku sadarbība ir ļoti minimāla. Latvijas pētnieku darbi reti tiek iekļauti starptautiskās pētījumu datu bāzēs. Pieredzējušus pētniekus no ārvalstīm darbs Latvijā nevilina, jo valstī nav konkurētspējīga finansiālā atbalsta un komunikācija ar vietējiem pētniekiem notiek tikai saistībā ar konkrētiem projektiem.

Ņemot vērā iepriekš izklāstītos faktus, ĀIPL stingri iesaka izveidot pētniecības institūciju, kas līdzinātos Īrijas Ekonomikas un sociālās pētniecības institūtam (*ESRI*). Šo iestādi izveidoja situācijā, kas bija līdzīga Latvijas apstākļiem, sākotnēji tās pamatfinansējumu piešķīra valdība, un institūta mērķis bija piesaistīt kvalificētus pētniekus no ārvalstīm. Tika izstrādāta stratēģija kā laika gaitā pakāpeniski aizstāt starptautiski atzītus pētniekus ar izglītotiem vietējiem speciālistiem.

Lai efektīvāk izmantotu resursus, pētniecības institūcijai jāuzņemas visu ekonomikas pētījumu koordinācija. Gadījumos, kad jāveic pētījumi par specifiskām jomām vai tiek saņemti specifiski pieprasījumi, institūcijai jāizsludina konkurss, kurā pētniecības institūti sacenšas par tiesībām īstenot konkrēto projektu, tādā veidā lielāka pētniecības institūtu konkurence uzlabotu to darba kvalitāti. Savukārt atsevišķus apjomīgus projektus varētu īstenot, sadarbojoties diviem vai vairāk institūtiem. Koordinējošā institūcija uzraudzītu pētniecības procesu un novērstu darbību

pārklāšanos. Papildus pētniecības koordinēšanai tā arī risinātu aktuālās nesaskaņotības problēmas. Tā kā atsevišķu projektu īstenošana notiktu kopīgi, pētniecības institūti iegūtu no zināšanu apmaiņas, un kopīgs darbs radītu sinerģiju.

TKAI pienākumos ietilptu pastāvīga politikas veidotājiem noderīgu prognožu modeļu izstrāde, kas ļautu labāk saskatīt kompromisu starp dažādu politiku izmaksām un ieguvumiem. Neatkarīga galveno politikas plānošanas dokumentu un tiesību aktu analīze un to novērtēšana ievērojami uzlabotu valsts sektora darba efektivitāti.

TKAI pastāvīgi izstrādātu pētījumus (sistēmiskos modeļus) par stratēģiski nozīmīgām jomām – nodokļu politiku, valdības izdevumiem un darba tirgu.

Vēl viens būtisks aspekts ir informēšana par pētījumu rezultātiem. Galvenās pētniecības institūcijas uzdevums būtu nodrošināt pētījumu pieejamību un informēt sabiedrību par pētījumu rezultātiem, organizējot dažādus pasākumus, piemēram, prezentācijas, seminārus un diskusijas.

Pētniecības kapacitātes izaugsme tiks nodrošināta ar dažādu avotu palīdzību – resursu konsolidēšanu valsts mērogā, ārvalstu pētnieku un jauno vietējo pētnieku piesaistīšanu.

Tā kā augsti kvalificētu speciālistu piesaistīšana un noturēšana var būt problemātiska, kamēr ekonomikas pētniecības institūts nebūs guvis starptautisku atzinību, ieteicams to veidot uz tāda jau pastāvoša institūta bāzes, kam ir pieredze starptautiskā sadarbībā un pētniecībā, vai arī apvienojot vairākus pastāvošus institūtus.

Liela nozīme ir TKAI neatkarībai no valdības aparāta. Divu līmeņu finansējuma sistēma – bāzes finansējums un uz papildu projektiem un dotācijām balstīts atbalsta finansējums – noturētu labākos speciālistus un uzlabotu darbu pie valdības un Latvijas Bankas nodrošinātajiem projektiem. Šāda institūcija piesaistītu arī privātu un starptautisku finansējumu, veicot pasūtījuma darbus un saņemot ienākumus par tās veiktajiem pētījumiem. Vieglāk gūt atzinību ir lielai valsts galvenajai institūcijai. Ja institūcija pati par sevi ir zīmols, ja tā ir uzticama un atzīta, tai ir vairāk iespēju saņemt finansējumu no starptautiskām organizācijām. Pašreizējā finansējuma apvienošana un pareiza sadale dažādiem pētniecības projektiem nostiprinās analītisko kapacitāti un palīdzēs izvairīties no pārmērīgiem izdevumiem par atkārtotiem pētījumiem, kā arī finansējuma trūkuma lieliem un nozīmīgiem projektiem. Finansējuma avotu dažādība palielinās veikto pētījumu objektivitāti un patstāvību.

Citu valstu pieredze liecina, ka ir nepieciešami darbinieki-vidutāji, kas par pētnieku formulētajām idejām informē politikas veidotājus viņiem saprotamā un pieņemamā valodā.

ĀIPL uzskata, ka TKAI varētu būt trīs galvenās darbības sfēras.

Pirmkārt, fiskālās politikas modelēšana: tādējādi tiktu nodrošināta spēja ātri izskaidrot un novērtēt budžeta izmaiņu ekonomisko ietekmi. *Ex ante* un *ex post* pētījumi par ekonomikas politiku palīdzētu pieņemt pārdomātus lēmumus un kontrolēt situāciju. Papildus tam būtu jāizskata politisko lēmumu dokumenti, lai apstiprinātu politiku.

Otrkārt, Latvijas ilgtermiņa ekonomikas modeļu pētniecības programmas ieviešana, piemēram, par ražīgumu un novatorismu veicinošu faktoru izpratni. Tādējādi šajā jomā tiktu radīts pamats uz faktiem balstītas politikas veidošanai.

Treškārt, ierosinātās organizācijas sākotnējam pienākumam jābūt pašreizējo pētījumu procesa koordinēšanai un centralizēšanai.

Šī brīža situācijā daudzi nozīmīgi politiskie lēmumi tiek balstīti uz intuīciju, piemēram, minimālās algas palielināšana, izmaiņas nodokļu sistēmā, nodarbinātības programmas. Lai izvairītos no

iespējamām kļūdām, ir jānovērtē šo lēmumu sekas. Lai saprastu un izpētītu visus jautājumus, pētniecības jomā ir nepieciešama lielāka kapacitāte. Bez tās Latvijas ekonomikas analīze nekad nebūs pietiekama, lai noderētu par pārdomātu lēmumu pieņemšanas vadlīniju.

Centrālās pētniecības institūcijas izveide varētu būt efektīvs veids, kā atrisināt pašreizējo situāciju, jo šāda iestāde rada iespēju ciešai un ilgstošai zinātnes un akadēmiskās vides pārstāvju sadarbībai, konsultācijām un zināšanu apmaiņai. Tā arī novērstu darba pārklāšanos un veicinātu vietējās pētniecības vides stabilitāti un attīstību. Šī institūcija veicinātu zināšanu izplatīšanu vietējiem un ārzemju valsts politikas veidotājiem un zinātnieku aprindām, nodrošinot iespēju nekavējoties izmantot pētījumu rezultātus.